

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड ,राजस्थान, अजमेर

पाठ्यक्रम सत्र 2025—2026

संस्कृत (तृतीय भाषा) एक पत्रम्

विषय कोड – 71

कक्षा—10

इस विषय में एक प्रश्न-पत्र होगा जिसकी परीक्षा योजना निम्नानुसार है—

प्रश्नपत्र	समय (घंटे)	प्रश्न-पत्र के लिए अंक	सत्रांक	पूर्णांक
एक पत्र	3.15	80	20	100

अधिगम-क्षेत्रम्	अंकभारः
अपठित-अवबोधनम्	08
रचनात्मक कार्यम्	15
अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	24
पठित-अवबोधनम्	33
	80

(क) खण्डः—अपठितावबोधनम्

08

80—100 शब्दपरिमितः (एकः सरलः गद्यांशः)

(i) एकपदेन उत्तरम् (प्रश्न द्वयम्)

$1 \times 2 = 2$

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरम् (प्रश्नमेकम्)

$2 \times 1 = 2$

(iii) शीर्षकप्रदानम्

1

(iv) अनुच्छेदाधारितं भाषिकं कार्यम्

$1 \times 3 = 3$

(अतिलघूत्तरात्मकाः त्रयः प्रश्नाः)

(अ) वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्

(ब) विशेषण-विशेष्य-चयनम्

(स) संज्ञास्थाने सर्वनामप्रयोगः अथवा सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः

(ख) खण्डः—रचनात्मक कार्यम्

15

- कमपि विषयं स्वीकृत्य प्रार्थनापत्र/आत्मीयजनान् प्रति अनौपचारिकं पत्रलेखनम् 4
- चित्राधारितं वर्णनम् अथवा संकेताधारितं संवादलेखनम् 4
- अनुवादकार्यम्—हिन्दीभाषायाः षड्वाक्येषु चतुर्णां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादः 4
- घटनाक्रमस्य संयोजनम् (क्रमरहितानां षड्वाक्यानां क्रमपूर्वकं संयोजनम्) 3

अथवा

संकेताधारितम् अनुच्छेदलेखनम् (षड्वाक्यानि)

(प्रश्नाः—बहुविकल्पात्मकाः, रिक्तस्थानपूर्तिः, अतिलघूत्तरात्मकाः, लघूत्तरात्मकाः)

- (10) (6) (2) (3)
- (i) संधिकार्यम्— 3
स्वरसंधिः—वृद्धिः, यण्, अयादि, पूर्वरूपम्, पररूपम्।
व्यंजनसंधिः—श्चुत्त्व, ष्टुत्त्व, जश्त्व, चर्त्त्व, अनुस्वारः।
विसर्गसंधिः—विसर्गस्य उत्त्वं, रुत्त्वं, लोपः, विसर्गस्थाने श्, ष्, स्।
- (ii) समासः— 3
तत्पुरुषः—विभक्तिः।
कर्मधारयः, द्विगुः, द्वन्द्वः, बहुव्रीहिः।
अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा)
- (iii) कारकाणि— 3
उपपद-विभक्तीनां प्रयोगाः, तेषां सामान्यनियमानां परिचयश्च।
- (iv) प्रत्ययाः— 3
कृदन्ताः—तव्यत्, अनीयर्, शतृ, शानच्।
तद्धिताः—मतुप्, इन्, ठन्, त्व, तल्।
स्त्रीप्रत्ययौ—टाप्, डीप्।
- (v) अव्ययपदानि—सामान्य-परिचयम्, वाक्ये अव्ययानां प्रयोगः। 3
अपि, इति, इव, एव, उच्चैः, कदा, कुतः, नूनम्, पुरा, मा, इतस्ततः, यत्, अत्र, तत्र, कुत्र, इदानीम्, सम्प्रति, यदा, तदा, यथा, तथा, विना, सहसा, श्वः, ह्यः, अधुना, बहिः, वृथा, कदापि, शनैः, किम्, अधः, उपरि, नीचैः, पुनः।
- (vi) वाच्य-परिवर्तनम्—केवलं लट्लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया) 3
- (vii) समयलेखनम्—अङ्कानां स्थाने शब्देषु (सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)। 3
- (viii) अशुद्धि-संशोधनम्—वचन-लिंग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्। 3

- (i) पाठ्यपुस्तकात् बहुविकल्पात्मक प्रश्नाः (षड् प्रश्नाः) $1 \times 6 = 6$
- (ii) पाठ्यपुस्तकात् अंशत्रयम् (एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः)
प्रति अंशम्—(क) एकपदेन उत्तरम् (प्रश्नमेकम्) $1 \times 1 = 1$
(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरम् (प्रश्नमेकम्) $2 \times 1 = 2$
(ग) भाषिककार्यम्—(अतिलघूत्तरात्मकौ द्वौ प्रश्नौ) $1 \times 2 = 2$
5 + 5 + 5 = 15
कर्तृ-क्रियापदचयनम्, विशेषणविशेष्यचयनम्, सर्वनामपदस्थाने
संज्ञापदलेखनम्, पर्याय-विलोमपदचयनम्
- (iii) पाठ्यपुस्तकात् पद्यांशस्य सूक्तवचनस्य वा हिन्दीभाषायां सप्रसङ्ग
भावार्थलेखनम् 2
- (iv) अन्वयलेखनम्—रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन 2
- (v) प्रश्ननिर्माणम् (त्रयः) $1 \times 3 = 3$
- (vi) पाठप्रसंगानुसारं शब्दार्थचयनम् (बहुविकल्पात्मक प्रश्नद्वयम्) $1 \times 2 = 2$
- (vii) एकस्य गद्यपाठस्य हिन्दीभाषायां सारलेखनम् 3

निर्धारितपुस्तकानि :

शेमुषी—द्वितीयो भागः—राष्ट्रिय-शैक्षिक-अनु. परिषदा प्रकाशितम्